

УДК 372.36:372.47 (045)

ШАХІНА Ірина Юрїївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інноваційних та інформаційних технологій в освіті, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

e-mail: rom.shahin@gmail.com

ЦИМБАЛ Тетяна Олександрівна,

учитель початкових класів

НВК «ЗОШ I-III ст-лицей», м. Жмеринка, Україна

e-mail: tetyanatsimbal@gmail.com

ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

Анотація. Розглянуто основні способи стимулювання творчої активності учнів молодшого шкільного віку на уроках і педагогічні умови формування їхнього креативного потенціалу. Висвітлено психолого-педагогічні підходи до формування креативного мислення учнів початкової школи. Відзначено найбільш ефективні методи і прийоми, що сприяють розвитку креативного мислення. Наведено приклади вправ, які допоможуть учителю початкової школи розвивати в молодших школярів нешаблонність мислення. Описано основні орієнтири, на які мають опиратися вчителі початкової школи, задля розвитку сучасного учня, який буде креативним і конкурентоспроможним у майбутньому.

Ключові слова: креативне мислення; креативна особистість; креативне навчання; здібності; початкова школа; молодші школярі; процес навчання; технологія; методи.

Постановка проблеми. Проблема формування креативної особистості є особливо актуальною в нас час, адже саме нині відбуваються суттєві зміни в науці, техніці, інформаційному суспільстві, освіті. На жаль, сучасна школа ще зберігає застарілий підхід до засвоєння знань, де не має місця креативній особистості.

З психологічного погляду – креативність у поєднанні з іншими рисами створює справді талановиту, обдаровану, творчу особистість. Тому одним із пріоритетних напрямів політики нашої держави є турбота про обдаровану і талановиту молодь, її творчий, інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток. У Національній доктрині розвитку освіти зазначено: «Держава має забезпечувати розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості» [12]. Одним із вирішальних чинників розв'язання цих завдань є розвиток креативного мислення учнів початкової школи.

Нині в Україні відбуваються спроби з реформування освіти. Зміни, поки що торкнулися початкової ланки, адже саме в молодшому віці в учнів формується поняття про навчання та його елементи. Нова школа – це місце де учень живе, проектує своє майбутнє самостійно, ураховуючи власні можливості, адже у нього виникає більше часу на практичну діяльність і самоосвіту. У таких умовах особливого значення набуває креативність особистості, її здатність до творчого нестандартного мислення, уміння швидко й ефективно вирішувати поставленні вчителем життєві ситуації.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналізуючи попередні дослідження, можна зробити висновок, що однозначної відповіді поняття креативності досі немає. Одні психологи вважають поняття «творчі здібності» і «креативність» тотожними і стверджують, що креативність є самостійним чинником, що не залежить від інтелекту (Дж. Гілфорд, К. Тейлор, Я. Пономарьов, Е. Торренс та інші). Так, Дж. Гілфорд і

П. Торренс розглядають креативність як здатність до творчого (дивергентного) мислення. Інші вчені вважають, що високий рівень розвитку інтелекту передбачає високий рівень розвитку творчих здібностей і навпаки (Д. Векслер, Л. Термен, Р. Стенберта та ін.). На думку третіх – творчих здібностей, як таких, не існує, головну роль у творчості відіграють мотивація, цінності, емоційний стан та ін. (А. Танненбаум, А. Олох, Д. Богоявленська, А. Маслоу та ін.). Н. Хомський і Дж. Фодор підтримують ідею когнітивної теорії «вроджених структур». Ф. Баррон вважає основним процес уяви і символізації та зазначає, що креативність спонтанно породжується в дії.

Вітчизняний дослідник С. Меднік зазначає, що в основу креативності покладено здатність особистості виходити за рамки стереотипів. Ф. Баррон, Д. Харрінгтон, Х. Гарднер, С. Девіс, Д. Перкінс підтримуються спільної думки, що творчий процес – форма діяльності, спрямована на розширення межі знань і усунення обмежень. Р. Джонс узагалі має протилежну думку з приводу креативності та надає важливу роль несвідомим елементам пам'яті, які відповідають творчому натхненню і роблять доступною ту інформацію, яка раніше була недоступною для особистості. Як бачимо, думки дослідників різняться, у різні історичні епохи, креативність інтерпретується по-своєму, а вчені ставляться до її розвитку також не однаково.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. До вивчення й дослідження дефініції «креативності» неодноразово зверталось багато дослідників. Розвитку креативності учнів початкової школи вже присвячено багато наукових праць, але жоден учений ще не визначив точного джерела креативності та особливостей появи цього феномену в дитини молодшого шкільного віку. Тому, проблема розвитку креативного мислення в молодших школярів потребує подальшого вивчення.

Метою нашої статті є висвітлити особливості формування креативного мислення молодших школярів у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «креативність» у сучасному трактуванні набуло широкого значення на початку 50-х р. ХХ ст. Початківцем у галузі креативності вважають Дж. Гілфорда, який ототожнює поняття «креативності» і «творчого мислення». Нині існує більше ста визначень креативності. Згідно з концепціями креативності Дж. Гілфорда (1969), Е. Торренса (1962), Д. Богоявленської (1983) – креативність є загальною характеристикою особистості і впливає на творчу продуктивність, незалежно від сфери прояву особистісної активності [13, с. 12].

Креативність (лат. creatio – створення) – творча, новаторська діяльність, новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і що входять в структуру обдарованості в якості незалежного фактора». Раніше в науковій літературі застосовувався термін «творчі здібності, однак пізніше почав витіснятися мовним запозиченням з англійської мови (creativity, creative) [16, с. 9].

За визначенням Т. Воробйової, креативність молодшого школяра – це загальна характеристика особистості учня, яка виявляється, передусім, у навчально-пізнавальній діяльності й зумовлює творчу спрямованість дитини, її здатність до самостійного вибору оптимального та оригінального шляху вирішення навчальних завдань, створення нових ідей, продуктів, новизна яких може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною [6, с. 6].

Дж. Гілфорд вважає, що «креативність – це процес дивергентного мислення» [13, с. 2]. До структури креативності дослідник додає не тільки дивергентне мислення, але і здатність до перетворень, точність розв'язку й інші інтелектуальні параметри. Цим і визначався позитивний зв'язок між інтелектом і креативністю. У своїх працях Дж. Гілфорд виділяє шість параметрів креативності: здатність до знаходження і постановки проблеми; здатність до генерування великої кількості ідей; гнучкість – здатність до продукування 109 різноманітних ідей; оригінальність – здатність відповідати на стимули нестандартно;

здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталі; здатність розв'язувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу [8, с. 439].

Дослідник І. Мілославський термін «креативний» позначає як творчий, що «не тільки висуває ідеї, але й доводить їх до конкретного практичного результату» [5, с. 3].

Деякі дослідники (Р. Стернберг, Т. Лубарт) виділяють загальні вимоги до процесу креативного мислення незалежно від проблеми, на яку він спрямований, а саме: зміна структури зовнішньої інформації та внутрішніх уявлень за допомогою формування аналогій і поєднання концептуальних прогалів; постійне переформулювання проблеми; застосування існуючих знань, спогадів і образів для створення нового і застосування старих знань і навичок у новому ключі; застосування невербальної моделі мислення; процес креативності вимагає внутрішнього напруження [13, с. 4]. Ці вимоги можна задовольнити в процесі пізнавальної діяльності. Проте для розвитку креативного мислення учні мають оволодіти і застосовувати прийоми розумової діяльності.

Отже, креативність мислення полягає в умінні висувати нові неординарні ідеї та уникати в мисленні традиційних схем. Тобто вчителю потрібно відмовитися від механічного перенесення знань і створити проблемно-пошукову діяльність на уроці, яка допоможе учням у формуванні власних гіпотез і шляхів розв'язання, адже вміння самостійно знаходити вихід із будь-якої ситуації є найбільш цінним інтелектуальним умінням людини.

Креативне навчання – це процес спільної діяльності вчителя та учня на кожному уроці. Креативне навчання має характерну рису: освітній процес зливається з життям, із вирішенням життєвих творчих задач, які ґрунтуються на життєвому досвіді учнів [17, с. 286]. Основна мета початкової школи полягає у формуванні в учнів умінь керувати процесами творчості: фантазуванням, розумінням закономірностей, розв'язанням складних проблемних ситуацій.

У віковій психології зазначається, що здатність до креативної діяльності в учнів початкових класів є надзвичайно високою. Дитина високої творчої спрямованості бажає з головою заглибитися в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, висловлює багато різних міркувань [2, с. 83]. Така здатність дитини до творчої діяльності була б неможлива без інтелекту. Тому психологи М. Воллах і Н. Коган поділяють молодших школярів на чотири групи, які різняться рівнем розвитку інтелекту, креативності та способами адаптації до розв'язання життєвих проблем [1, с. 354]:

1) *діти з високим рівнем інтелекту і креативності* впевнені у своїх здібностях, мають адекватний рівень самооцінки; їм притаманні внутрішня свобода і високий самоконтроль. Якщо вимагає ситуація, ведуть себе по-дорослому. Виявляють інтерес до всього нового і незвичного, характеризуються великою ініціативністю, але разом із тим, успішно пристосовуються до вимог соціального середовища, зберігаючи внутрішню незалежність думок і дій;

2) *діти з високим рівнем інтелекту і низьким рівнем креативності* вирізняються у прагненні до шкільних успіхів, які виражаються у вигляді відмінної самооцінки. Вони надзвичайно важко сприймають невдачу, замість надії на успіх у них швидше, переважає страх перед невдачею. Ці діти не люблять ризику, не люблять висловлювати публічно свої думки. Вони стримані, замкнуті і дистанціюються від своїх однокласників. У них мало близьких друзів. Вони не люблять бути залишеними самі на себе і страждають без зовнішньої адекватної оцінки своїх учинків, результатів навчання та діяльності;

3) *діти з низьким рівнем інтелекту і високим рівнем креативності* часто потрапляють у ряд «ізгоїв». Вони важко пристосовуються до шкільних вимог, часто мають захоплення за межами школи (хобі, гуртки та ін.), де отримують можливість виявити свої творчі нахили. Вони найбільш тривожні, страждають від невіри в себе.

Учителі часто характеризують їх як неухажливих, оскільки вони з небажанням виконують рутинні завдання і не можуть зосередитися;

4) *діти з низьким рівнем інтелекту і креативності*, як правило, зовнішньо добре адаптуються, тримаються в «середняках» і задоволені своїм становищем. Вони мають адекватну самооцінку, низький рівень предметних здібностей компенсується розвитком соціального інтелекту, товариськістю, пасивністю в навчанні.

Як бачимо, якщо вчитель не зрозуміє дитину, то її креативний потенціал може і не розкритися впродовж усього життя.

Під час роботи з молодшими школярами велику увагу слід приділяти розвитку не лише інтелекту, але і творчих здібностей, і, навпаки, під час розвитку творчих здібностей не забувати про інтелект. Адже, коли високий інтелект поєднується з високим рівнем креативності, творча людина частіше добре адаптована до середовища, активна, емоційно врівноважена. У поєднанні креативності з невисоким інтелектом бачимо невротичну тривожну особистість із поганою адаптованістю до вимог соціального середовища і важкою долею [3, с. 15].

Для подолання інерції мислення можна пропонувати учням початкової школи практичні вправи, ігри і завдання, виконання малюнків, схем; експериментальних завдань, головна мета яких – розвиток творчої уяви, фантазії, концентрації уваги, оригінальності, креативності мислення [14, с. 45].

Щоб у молодшого школяра сформувався креативне мислення, учителю необхідно застосовувати у своїй діяльності різні види творчо-розвивальних технологій: навчального дослідження; проблемного навчання; інтерактивного навчання; ігрового навчання; проектну технологію. Сучасний урок – це урок спілкування вчителя з учнем, їхня спільна творча праця. Чим меншу активність під час уроку виявляє вчитель і чим більше спонукає до активності учня, тим інтенсивнішим буде креативний розвиток учнів.

Творчий характер мислення проявляється в таких його якостях, як гнучкість, оригінальність, швидкість, глибина, рухливість. Гнучкість розуму складається зі здібності до відокремлення суттєвих ознак із безлічі випадкових і здатності швидко переключатися з однієї ідеї на іншу. Діти з гнучким розумом, зазвичай, одразу пропонують значну кількість варіантів рішень, комбінуючи та переставляючи окремі елементи проблемної ситуації [7, с. 30]. Тому вчителі мають обов'язково враховувати ці особливості, здійснюючи діяльність із розвитку творчого мислення.

Різного роду завдання по-різному впливають на розвиток мислення учнів. Креативне мислення передбачає здійснення нешаблонних дій, уміння ставити нові цілі [10, с. 49]. Тому учням початкової школи буде доречно ставити такі завдання: сформулювати питання до змісту тексту, поставити додаткове запитання до відповіді свого однокласника. До нешаблонних належать і завдання з даними, що відсутні. Вони дають можливість сформувавши в учня гнучкість мислення.

Для розвитку нешаблонного мислення вчителю варто застосовувати і проблемні ситуації, які допоможуть пробудити пізнавальну потребу, дати необхідну спрямованість їхній думці і тим самим створити необхідні умови для створення нового матеріалу. З застосуванням ігрових технологій учитель має змогу розвивати систематично, цілеспрямовано гнучкість та рухливість мислення. Наприклад, метод «Придумай кінець до казки», який використовується на уроках української мови та літературного читання. Сутність цього методу полягає в тому, що він дає можливість розвинути в молодших школярів логічне мислення, уміння правильно закінчити думку, осмислити почуте, й на основі цього викладати власні думки. Завдання вчителя – озвучити початок казки, далі діти самостійно продовжують її. Якщо для учнів буде складним цей процес, то вчитель має поставити їм різні запитання, що надихнуть їх на роздуми. Учитель спостерігає за ситуацією, допомагає тим, хто потребує допомоги,

може попросити учнів проілюструвати свої думки [4, с. 152]. Учні можуть складати власні оповідання, вірші, казки. Молодшим школярам дуже подобається метод «Інсценування казки», адже вчитель лише роздає ролі, а вся робота покладається на учнів, де вони можуть пофантазувати над костюмами, словами і сюжетом.

Математика – формує просторове мислення, що забезпечує свободу і легкість створення образів та оперування ними, причому образів досить абстрактних. У процесі уроку в Жмеринському НВК «ЗОШ І-ІІІ ст-лицей» у 3 класі з метою розвитку креативного мислення нами під час розв'язування задач часто застосовувалися такі методи [11, с. 19]:

- 1) метод евристичної бесіди (під час евристичної бесіди вчитель замість викладу матеріалу в готовому вигляді підводить учнів до самостійного формування понять. Він застосовується на перших етапах розвитку самостійного мислення під час проблемного навчання);
- 2) метод мозкового штурму (розв'язування творчої задачі організовується у формі навчального мозкового штурму);
- 3) метод допоміжних задач (на початку уроку розв'язується серія усних задач, на базі яких доводиться теорема або розв'язується більш складна задача);
- 4) метод «помилки» (учням пропонується спрогнозувати помилку або знайти помилку, спеціально допущену вчителем);
- 5) метод асоціацій (застосовується тоді, коли учні не можуть знайти шлях розв'язання. Їм пропонується скласти ланцюжок асоціативних понять);
- 6) алгоритмічний метод (учні самі складають алгоритм розв'язування задачі і дотримуються його під час розв'язування задач такого типу).

Креативна особистість – це такий тип особистості, для якої характерна стійка, високого рівня спрямованість на творчість, мотиваційно-творча активність, що проявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей, які дозволяють їй досягти прогресивних, соціально і особисто значущих творчих результатів у одній або декількох видах діяльності [15, с. 10]. Так, на уроках у початкових класах нами апробовано завдання, які сприяють формуванню творчого мислення [9, с. 137–138]:

- 1) *«На хвилинку»* – учням потрібно говорити за темою не зупиняючись і не повторюючись протягом 1 хвилини;
- 2) *«Усе було б інакше без ...»*, – учитель записує на дошці назви від трьох до п'яти об'єктів, які мають відношення до поточної теми. Учні обговорюють, як би виглядав світ без кожного з цих об'єктів. Діти мали визначити, який із названих об'єктів найбільше вплинув на хід історії;
- 3) *«Дивовижні факти»*, – учитель зачитує цікаву інформацію, яка не має видимого зв'язку з темою, що вивчається. Учні потрібно поміркувати, яким чином явище, ситуацію чи подію, про які повідомив учитель, можна пов'язати з темою уроку;
- 4) *«Математичне тисьмо»*, – учитель пропонує учням короткі повідомлення математичної тематики. Наприклад: «Напиши, у яких ситуаціях тобі вчора стали у нагоді твої знання з математики»; «Якби я був 1 см на зріст, то ...»; «Опиши два шляхи, якими можна вирішити приклад на ділення»; «Напиши про тривалість однієї хвилини»; «Напиши, як ти витрачаєш гроші»; «Склади свій розпорядок дня»; «Напиши листа другу, в якому розкажи йому, як ти вивчив таблицю множення»; «Напиши, у яких випадках тобі доводилося використовувати вміння рахувати»; «Намалюй свою улюблену фігуру і напиши про неї»; «Математика є дуже важливою, оскільки...»;
- 5) *«У тебе щось на лобі»*, – учні працюють у парах. Кожному учневі на лоб прикріплюють папірець із клейкою основою, на якому записане певне поняття, пов'язане з поточною темою. Учні за допомогою запитань установлюють, які поняття вони представляють, а також зв'язок між ними.

Отже, у процесі дослідження доведено, що застосування творчих завдань на розвиток абстрактного і продуктивного мислення, задач-жартів, задач-головоломок, завдань підвищеної складності з логічним навантаженням, дидактичних ігор приносить позитивні емоції та є посилюючими будь-якій дитині, а віра вчителя в можливість своїх учнів, їх розумовий потенціал допомагає учням переборювати труднощі в навчанні.

Висновки. Креативність – процес народження нового, що об'єктивно здійснюється у природі або в людині. У наш час велику увагу приділяють вивченню рівня розвитку креативного мислення, адже ми звикли до чогось незвичного і нового, без цього наше життя не можливо назвати повноцінним. Важливою метою для розвитку нешаблонного мислення молодших школярів є створення правильних психолого-дидактичних умов, де учень зможе розвиватися в тому руслі, яке йому подобається, не зашкодивши собі в майбутньому. Одним із шляхів розв'язання проблеми розвитку креативного мислення є застосування в освітньому процесі творчих ігор і вправ тому, що їх емоційне забарвлення сприяє глибокому і міцному засвоєнню матеріалу, розвитку кожного школяра.

Таким чином, щоб у молодшого школяра сформувати навички креативного мислення вчителю необхідно докласти неабияких зусиль, адже лише творчий педагог формує творчого учня. Якщо систематично застосовувати різні методики, вправи, програми, то мислення учнів стане креативним і незвичним, адже до цього їх спрямовують кожного дня, мотивуючи і доводячи це на власному прикладі.

Список використаних джерел

1. Wollach, M. A., & Kogan, N. A. (1965). A new look at the creativity – Intelligence distinction. *Journal of Personality*, 33, 348–369.
2. Азарова Л. Н. Как развивать творческую индивидуальность младших школьников / Л. Н. Азарова // *Журнал практического психолога*. – 1998. – № 4. – С. 83.
3. Балдіна Л. Розвиток творчої компетентності учнів на уроках математики / Л. Балдіна // *Математика в школах України*. – 2006. – № 29. – С. 14–16.
4. Бочарова Т. М. Активізація творчого мислення молодших школярів / Т. М. Бочарова // *Таврійський вісник освіти*. – 2013. – № 1 (41). – С. 150–154.
5. Велдбрехт Д. Розвиток креативних здібностей учнів через систему креативних вправ / Д. Велдбрехт, Н. Токар // *Математика в школах України*. – 2007. – № 29. – С. 2–6.
6. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язання навчальних завдань : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Т. В. Воробйова. – Тернопіль, 2014. – 19 с.
7. Гарнець О. М. Гнучкість мислення та його розвиток у школярів / О. М. Гарнець. – Москва, 1979. – С. 28–32.
8. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта / Дж. Гилфорд // *Психология мышления*. – Москва : Прогресс, 1969. – С. 433–456.
9. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів : монографія / за ред. П. Гусака. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 276 с.
10. Кирнос Д. И. Индивидуальность и творческое мышление / Д. И. Кирнос. – Москва, 1992. – 49 с.
11. Макушенко Т. Розвиток творчого мислення учнів на уроках математики / Т. Макушенко // *Математика в школах України*. – 2004. – № 6. – С. 17–23.
12. Національна доктрина розвитку освіти / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>
13. Пономарьова-Семенова Р. О. Психологічні аспекти розвитку креативності обдарованої особистості / Р. О. Пономарьова-Семенова // *Обдарована дитина*. – 2007. – № 7. – С. 12.
14. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник [для вчителів і методистів початкового навчання] / О. Я. Савченко. – Київ : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
15. Слєпкань З. Формування творчої особистості учня в процесі навчання математики / З. Слєпкань // *Математика в школі*. – 2003. – № 3. – С. 7–14.
16. Танабаш Л. Креативність або творчі здібності / Л. Танабаш // *Математика в школах України*. – 2004. – № 11. – С. 8–10.
17. Шахіна І. Ю. Креативність у навчальному процесі педагогічних університетів / І. Ю. Шахіна // *Наукові записки. Серія : Педагогіка і психологія* // *Зб. наук. праць*. – Вип. 23 / редкол.: М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2008. – С. 285–289.

References

1. Wollach, M. A., & Kogan N. A. (1965). A new look at the creativity – intelligence distinction. *Journal of Personality*, 33, 348–369 (in Engl.)
2. Azarova, L. N. (1998). How to develop pupil's creative individuality. *Zhurnal prakticheskogo psihologa (Journal of Practical Psychology)*, 4, 83 (in Russ.)
3. Baldina, L. (2006). Development of pupil's creative competence at math's lessons. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 29, 14–16 (in Ukr.)
4. Bocharova, T. M. (2013). Encouragement of primary pupil's creative thinking. *Tavrijskij visnyk osvity (Taurian Journal of Education)*, 1 (41), 150–154 (in Ukr.)
5. Veldbrekht, D., & Tokar, N. (2007). Development of creative skill of pupils through the system of creative exercises. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 29, 2–6 (in Ukr.)
6. Vorobjova, T. V. (2014). *Formation of primary pupil's creative skills in the process of solving training tasks*. Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.09. Ternopil' (in Ukr.)
7. Gharnecj, O. M. (1979). *Thinking flexibility and it's development in pupils*. Moscow (in Russ.)
8. Gilford, Dzh. (1969). *Three sides of intellect*. Psychology of Thinking, Moscow: Progress (in Russ.)
9. *Innovational techniques in primary pupil's studying* : monograph / ed. by Ghusaka P. (2016). Lucjk: Vezha-Druk (in Ukr.)
10. Kirnos, D. I. (1992). *Individuality and creative thinking*. Moscow (in Russ.)
11. Makushenko, T. (2004). Development of pupil's creative thinking at math's lessons. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 6, 17–23 (in Ukr.)
12. *National doctrine of educational development*. Retrieved from <http://www.zakon.rada.gov.ua> (in Ukr.)
13. Ponomarjova-Semenova, R. O. (2007). Psychological aspects of talented individuality development. *Obdarovana dytyna (A gifted child)*, 7, 12 (in Ukr.)
14. Savchenko, O. Ja. (2009). *Educational potential of primary school: manual for teachers of primary schools*. Kyiv: Boghdanova A. M. (in Ukr.)
15. Sljepkanj, Z. (2003). Formation of creative personality of pupils in the process of studying math. *Matematyka v shkoli (Mathematics in school)*, 3, 7–14 (in Ukr.)
16. Tanabash, L. (2004). Creativity or creative skills. *Matematyka v shkolakh Ukrainy (Mathematics in schools of Ukraine)*, 11, 8–10 (in Ukr.)
17. Shakhina, I. Ju. (2008). *Creativity in the educational process of pedagogical universities*. Naukovi zapysky. Serija: Pedagoghika i psykhologhija. Zb.nauk.pracj (*Proceedings. Series: Pedagogy and Psychology*), 23, 285–289. Vinnycja: PP «Edeljevs i K» (in Ukr.)

Abstract. *SHAHINA Iryna Yuryivna, TSIMBAL Tatyana Oleksandrivna. Formation of creative thinking of elementary school pupils in the process of studying.*

Introduction. *The problem of the creative personality creation is still of current importance nowadays, as all the important changes in science, media and education are happening right now. Unfortunately, modern schools still keep to the old-fashioned approach to digestion of knowledge, where there is no place for creative personality. This is extremely important, while precisely at young age the concept of education and its elements is formed. New school is the place where a pupil lives and designs his future on his own, taking into consideration all the possibilities. What especially important in such conditions is: pupil's creativity, their ability to non-conventional thinking, the ability to deal with all the tasks offered by teacher. In our article we will consider the main principles of stimulation of pupil's creativity during the lessons and the conditions for the formation of their creative potential.*

Purpose. *To emphasize the features of formation pupil's creativity in the process of studying in the primary school with the help of different methods, techniques and exercises.*

Methods. *Analysis of psychological and pedagogical literature; conclusion and systematization of theoretical data, pedagogical experience; pedagogical observations, personal pedagogical experience; interviews with pupils.*

Results. *All the reference points, that teacher has to base on for the sake of creative personality's development are defined. The role of the teacher in the educational process for the formation of creative thinking in the pupils of the primary classes and its educational value was clarified. The most effective methods and techniques that further the development of creative thinking are noted. Examples of exercises which will help the teacher of primary school to develop in pupils the lack imagination were tested. It was proved that the use of creative tasks for the development of abstract and productive thinking, joke tasks, problem-solving, didactic games arises only positive emotions and is suitable for any child, and the teacher's faith in the pupil's abilities and their mental potential helps students to overcome learning difficulties.*

Originality. *The methodical basis and the scientific level of the teacher of primary school, which is important for the formation of creative thinking of elementary school pupils, are determined.*

Conclusion. *Creativity is the important feature of every modern person. The development of this feature happens step by step, starting in preschool age. Creative qualities are natural potential, that have to be developed systematically, that is, to create appropriate conditions for their development and to provide practical activities that will be directly related to the life of the child and direct his thinking to create something original but necessary to the society.*

One of the ways of solving the problem of developing creative thinking is the application of creative games and exercises in the educational process, as they contribute to a profound adoption of the material, the development of each student. The question towards the system of introduction of modern methods that will contribute to the development of students' creativity, without detaching them from intellectual enrichment of knowledge, requires further study.

Key words: *creative thinking; creative personality; creative studying; abilities; primary school; primary school students; the process of studying; methods.*

*Одержано редакцією 15.01.2018
Прийнято до публікації 19.01.2018*

УДК 371.315 (045)

ШПАК Валентина Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри початкової освіти, Черкаський
національний університет імені Богдана
Хмельницького, Україна
e-mail: shpakvalentina64@gmail.com

ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Анотація. *Проаналізовано методологічні позиції вчених щодо впровадження інтегрованого навчання в початковій школі. Показано переваги і недоліки інтеграції в початковій освіті. Акцентовано увагу на рівнях і видах інтеграції. З'ясовано, що психологічним підґрунтям інтеграції навчання в початковій школі слугують локальні, окремосистемні, внутрішньосистемні та міжсистемні асоціації. Наголошено на тому, що формування в молодших школярів умінь і навичок читання, письма і рахунку потребує попредметного засвоєння.*

Ключові слова: *інтегроване навчання; види інтеграції; рівні інтеграції; початкова школа; початкова освіта; молодші школярі; міжпредметні зв'язки; тенденції.*

Постановка проблеми. Реформаційні процеси, що нині відбуваються в початковій освіті, породжують цілу низку наукових дискусій, зокрема, щодо необхідності й доцільності впровадження інтегрованого навчання. Як зазначається в Концепції «Нова українська школа: простір освітніх можливостей», «у реальному світі немає мононаукових процесів – кожен пов'язаний із різними науками. Аби діти розуміли взаємозв'язки й мали цілісну картинку світу, у початковій школі пропонується інтегрувати (тобто об'єднати) предмети. Це означає, що, наприклад, рослини вивчатимуть не тільки з точки зору ботаніки, а й додаватимуть до цієї теми знання з географії, екології, математики, хімії, мови й літератури [1, с. 10].

У той самий час, у педагогічній теорії та практиці початкової освіти відсутнє однозначне ставлення до співвідношення понять «інтегроване навчання» і